

Asia: VN /5137/2022

Työryhmän lausuntopyyntö valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta sekä valmiuslain yleisistä kehittämistarpeista

Lausunnonantajan lausunto

Huomionne valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta

Pelastakaa Lapset kiittää mahdollisuudesta lausua näkemyksiään valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta. Keskitymme lausunnossamme lasten, lapsiperheiden, muuttoliikkeessä olevien ja muiden haavoittavassa asemassa olevien näkökulman, oikeuksien ja tarpeiden huomioimiseen varautumisessa ja valmiussuunnittelussa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa valtioita asettamaan lapsen edun ensisijaiseksi kaikissa tilanteissa (artikla 3.1). Velvoite lapsen edun ensisijaisuudesta pätee myös poikkeusoloissa. Mitään muuta väestöryhmää ei tällä tavoin aseteta muiden väestöryhmien edelle

Yleisiä huomioita

Pelastakaa Lapset korostaa, että lapset ovat haavoittuva ryhmä, joka muodostaa merkittävän osan väestöstä eikä siksi ole marginaalinen ryhmä. Esimerkiksi Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan osoitti, miten Suomeenkin voi saapua laajamittaisen maahantulon tilanteessa lyhyessä ajassa historiallisen suuri määrä eri-ikäisiä lapsia ja nuoria, yksinhuoltajaperheitä sekä ilman huoltajaa liikkeellä olevia lapsia.

COVID 19-pandemia taas osoitti, miten pitkittynyt häiriötilanne voi vaikuttaa eri väestöryhmiin hyvin eri tavoin: Se vaikeutti jo ennestään haastavia lapsiperheiden elämäntilanteita ja toisaalta syöksi vaikeuksiin uusia perheitä. Lisäksi ruuan ja asumisen kustannusten kasvu lisää lapsiperheköyhyyttä niin maahanmuuttajataustaisissa kuin suomenkielisissäkin lapsiperheissä. Valmiuslailla onkin varmistettava läpileikkaavasti, ettei lapsia unohdeta häiriö- ja poikkeustilanteisiin varautumisessa ja valmiussuunnittelussa.

Lapset kärsivät häiriötilanteissa usein muita ryhmiä enemmän, koska eri kehitysvaiheissa lapset ovat huomattavasti aikuisia alttiimpia ympäristön muutoksille. Lapset ovat riippuvaisia aikuisista, he ymmärtävät tilanteet eri tavoin kuin aikuiset ja heidän vaikutusmahdollisuutensa ovat rajalliset. Lasten reaktioihin kriiseissä vaikuttavat muun muassa perheen ja yhteisön suoja tai sen puute sekä mahdolliset aikaisemmat traumaattiset kokemukset. Maahanmuuttajaperheiden ja –lasten avun saantia voivat lisäksi häiriötilanteessa vaikeuttaa esimerkiksi kielimuuri, sosiaalisten verkostojen puute ja epävarma maassaolostatus.

Pelastakaa Lasten selvityksessä (Lapset kriiseissä 2021) huomattiin, että lapset ja perheet jäävät kansallisella tasolla valmius- ja turvallisuussuunnitelmissa usein osaksi yleistä haavoittuvien ryhmien kategoriaa eikä niissä avata, miten lapset käytännössä huomioidaan. Lasten turvallisuuden painottaminen jää asiaan erikoistuneiden viranomaistahojen varaan. Selvityksen valossa lasten ja perheiden sekä eri kieliryhmien huomioimisessa varautumisessa ja turvallisuudessa läpileikkaavasti on vielä tehtävää, joka on tärkeää huomioida valmiuslaissa.

Pelastakaa Lapset nostaa erityisen tärkeäksi valmiuslakityöryhmän esityksen 7. normaaliolojen häiriötilanteita koskevan yleisen varautumisvelvollisuuden tarpeesta. Poikkeusolojen lisäksi useimmilla häiriötilanteilla on vaikutuksia lapsiin: ne voivat olla suoria tai välillisiä esimerkiksi vanhempien, koulun tai median kautta. Ne voivat olla globaaleja, kansallisia, alueellisia tai hyvinkin paikallisia, mutta silti lapsia ja nuoria järkyttäviä ja monin tavoin koskettavia.

Pelastakaa Lapset pitää hyvänä, että muistiossa nostetaan esiin julkishallinnon velvollisuus huolehtia varautumisesta ostopalvelutilanteissa ja palveluntuottajien valvonnassa. Samoin muistiossa mainittu varautumisen kehittäminen luomalla auditoimistoiminto tukemaan valtionhallinnon, alueiden ja kuntien varautumista on hyvä selvittää tarkemmin. Pelastakaa Lapset yhtyy myös valmistelussa kuultujen asiantuntijoiden näkemykseen siitä, että valmiuslailla on hyvä lisätä ja vahvistaa varautumiseen liittyvää yhteistyötä ja tiedonvaihtoa viranomaisten, yksityisen sektorin ja järjestöjen välillä kaikilla tasoilla.

Viestintä poikkeus- ja häiriötilanteissa

Valmiuslakityöryhmän ehdotus 5 Varautumisvelvollisuuden aineellisen sisällön täsmentämisestä on keskeinen. Varautumistoimintaan kuuluviksi mainitaan koulutusten, harjoitusten ja resurssien lisäksi poikkeusolojen viestintä ja tietojen käsittely. Häiriötilanteissa lapset ja nuoret tarvitsevat oikeaa ja ymmärrettävää tietoa. Lapsia ja muita mahdollisesti haavoittuvia ryhmiä kohtaavien toimijoiden valmiussuunnitelmiin ja kriisiviestinnän suunnitelmiin olisi tärkeää kirjata, miten lapsille viestitään kriisin aikana. Vanhemmat ja muut lapsen tukiverkot tarvitsevat usein tukea, jotta he pystyvät auttamaan lapsia. Kunnissa kouluilla, päiväkodeilla ja järjestöillä on tärkeä rooli viranomaistiedon välittäjinä lapsille, jotta se sopii eri-ikäisille lapsille ja saavuttaa nuoria myös verkossa. Maahanmuuttajajärjestöjä, kulttuuritulkkeja ja kielitaitoisia henkilöitä tarvitaan kriisitilanteessa, kun täytyy viestiä monilla kielillä eri kohderyhmille.

Suomessa on edetty hyvin poikkeusoloihin ja häiriöihin varautumisessa, turvallisuudessa sekä viranomaisten, järjestöjen ja vapaaehtoisten yhteistyössä. Eri toimijoiden valmiussuunnitelmiin tarvitaan kuitenkin vielä konkreettisia ohjeita lasten ja perheiden kohtaamiseen, huomioimiseen ja esimerkiksi lapsille ja eri kieliryhmille tarkoitettuun viestintään. Muistion ehdotus valmiussuunnitelman vähimmäisisällön säätämisestä laissa on kannatettava. Lain tasolla säädettävissä perusasioissa on tärkeää ottaa huomioon eri väestöryhmien, kuten lasten, nuorten, vammaisten ja erikielisten tarpeiden huomiointi poikkeus- ja häiriöoloissa.

Kaikessa varautumisessa on tärkeää huomioida päätösten ja toiminnan vaikutukset lapsiin. Lapsivaikutusten ennako- ja jälkiarviointia olisi hyödyllistä soveltaa myös valmiuslain varautumisvelvollisten toimijoiden valmiussuunnitelmissa.

Fyysisen avun lisäksi on oleellista, että poikkeus- ja häiriöoloissa tarjotaan psykososiaalista tukea ja että lapsille sekä perheille on oma, turvallinen tila. Pelastakaa Lapset voi tarjota häiriötilanteisiin Lapsiystävällinen tila -toimintaa, joka tukee lasten selviytymistä esimerkiksi hätämajoituksessa, evakuointi- tai järjestelykeskuksessa, satamassa, lentokentällä tai turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa.

Miten arvioisitte voimassa olevan valmiuslain kokonaisuutta ja toimivuutta? Mitä valmiuslaissa tulisi erityisesti kehittää?

Tilannekuvan tärkeys ja kehittämistarpeet nousevat esiin muistiossa. Suomesta puuttuu valtakunnallinen viranomaisten ja muiden toimijoiden tilannekuvatiedon keräämisen ja jakamisen järjestelmä häiriötilanteisiin. Järjestelmän perustaminen ja resurssointi olisi aloitettava mahdollisimman pian.

Viranomaisten tilannekuvatiedon keräämisessä on tärkeää huomioida järjestöillä olevan tiedon keräämisen lisäksi tiedon jakaminen järjestöjen kanssa. COVID19-pandemian aikana Valtioneuvoston kanslian ja joidenkin Suomen Punaisen Ristin piirien keräämä ja eteenpäin välittämä tilannekuvatieto näyttäytyi järjestökentälle toimivana.

Valtakunnallisten ja hyvinvointialueiden olemassa olevien varautumistyöryhmien kokoonpanossa on oleellista huomioida viranomaistahojen lisäksi järjestöjen nykyistä monipuolisempi edustus sekä järjestöjen lapsiin, perheisiin ja väestön moninaisuuteen liittyvä asiantuntemus. Alueellisten yhteistyöryhmien ja muiden valmiuteen liittyvien työryhmien yhteystiedot olisi hyödyllistä koota yhteen julkisesti saataville.

Onko muita näkökulmia, joita edustamanne taho erityisesti toivoisi otettavan huomioon valmiuslain uudistamista koskevassa työssä?

Muistiossa mainitaan järjestöjen rooli palveluiden tuottajina, vapaaehtoisia viranomaisia tukevaan toimintaan koordinoivina toimijoina sekä valmiustoiminnan erityisosaajina. Onkin tärkeää, että viranomaisten ja muiden valmiustoimijoiden valmiussuunnitelmiin sisältyy yhteistyö kolmannen sektorin kanssa. Pelastakaa Lapset ehdottaa, että valmiusharjoituksissa huomioidaan mahdollisimman laajasti järjestökentän ja eri väestöryhmien edustajia, jotta konkreettista varautumista häiriötilanteisiin voidaan harjoitella monipuolisesti yhdessä.

Valmiuslain päivityksen aiheuttamien mahdollisten lisätehtävien vaatimien resurssien lisäksi on tärkeää ottaa huomioon, että varautuminen ja valmiussuunnittelu vaikuttaa olevan jo nykytilanteessa vaihtelevasti aliresursoitua hallinnon eri tasoilla ja eri puolilla maata. Myös järjestökentän varautumisen rahoitus normaalioloissa tulee varmistaa, sillä nykytilanteessa järjestöt ovat riippuvaisia lyhytaikaisista projektirahoituksista, joita on vaikeaa saada ennen kriisin alkua.

Salmenhaara Anna
Pelastakaa Lapset ry